

*Сливка Лариса
(Івано-Франківськ)*

ЕТНОПЕДАГОГІЧНИЙ ВЕКТОР ВИХОВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Актуальність. З огляду на те, що провідним фактором, який визначає здоров'я індивіда, є його ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, отримання знань із питань охорони здоров'я і здорового способу життя є важливим питанням сьогодення, особливо для молоді шкільного віку, оскільки вона найлегше може адаптуватися до змін у способі життя і саме від неї залежить майбутнє.

Практика сьогодення засвідчує, що прилучення дітей до оздоровчої активності набуває більшої ефективності, якщо підпорядковується принципу природовідповідності й опирається на засоби народознавства. З огляду на це, формування валеологічної культури підростаючої особистості необхідно пов'язувати з етнічною культурою здоров'я, що, в свою чергу, передбачає розробку системи методів організації валеологічної освіти в школі з опорою на народознавчий досвід. Важливим при цьому є вивчення „шляхів формування здоров'я в річищі народних традицій, існуючих тут прийомів його охорони й зміцнення здоров'я, ознайомленню з українськими оздоровчими системами”[19, с. 45].

Отже, вивчення етнопедагогічних впливів на виховання здорового способу життя дітей і молоді, розкриття їх сутності стає актуальною потребою сучасної освіти, передумовою впровадження українських традицій здоров'явиховання у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи дотично до української ментальності.

Постановка проблеми. Численні доробки вчених щодо стосуються різних аспектів виховного потенціалу народної педагогіки в контексті здоров'язбереження (Ю.Руденко, І.Руснак, В.Скуратівський, М.Стельмахович, Є.Сявакко, А.Цьось та ін.) свідчать про потужний науковий потенціал і

перспективи подальшого розвитку цієї проблеми. Однак, деякі питання потребують подальшого дослідження.

Мета статті – проаналізувати виховні традиції української народної педагогіки щодо виховання здорового способу життя, збереження і зміцнення здоров'я людини в усіх його аспектах: фізичному, соціальному, психічному і духовному.

Виклад основних положень статті. В українській етнопедагогіці питання прилучення дітей і молоді до здорового способу життя посідають чільне місце, впродовж історичного відтинку розвитку українського народу формувалися різноманітні методи, форми та засоби здоров'явиховання, які органічно перепліталися і доповнювали одні одних. Безперечно, в історичній динаміці пошуки найбільш оптимальних з них були складні, тривалі і не завжди логічно-послідовні. Однак на їх засадах невпинно вибудовувалась своєрідна народна-побутова система виховання здорового способу життя українців, у повсякденній практиці народна мудрість виразно окреслювала певні алгоритми формування цього процесу. Підручниками виховної мудрості в контексті здоров'язбереження є тисячі сторінок усної народної творчості, фольклорних скарбниць, алегоричних настанов і емпірично-побутових прикладів, народні прислів'я, казки, легенди, байки, тощо.

Народно-побутова система культивування здорового способу життя українців на емпіричному рівні прийшла до визнання багатьох таких принципових положень, які знайшли своє наукове пояснення в педагогіці й психології лише через століття. Зокрема, це врахування вікових особливостей дітей та молоді, індивідуальні підходи до змісту виховного процесу щодо збереження та зміцнення здоров'я в кожній соціальній групі людської спільноти, педагогічні можливості позитивного прикладу у вихованні здорового способу життя та ін. На ґрунті означених методологічних і організаційно-практичних принципів етнопедагогіка уточнює і стратегію, і тактику соціалізації особистості, таким чином, наповнюючи

здоров'я формуючим змістом повсякденний побут і життя української сім'ї, родини і громади.

Концептуальна думка про організацію соціального довкілля в контексті здоров'я виховання знайшла своє означення в педагогічній організації домашнього оточення, повсякденного укладу родини, стану і атмосфери взаємин у сім'ї, звичаїв і традицій українського народу: кожний елемент зовнішнього до вихованця середовища набував певних емпірично визначених педагогічних функцій у вихованні його здорового способу життя.

В народному тлумаченні виховання здорового способу життя розглядалося як соціальне формування природних задатків людини, які впливають на здоров'я, в результаті навичкоформуючого впливу повсякденно-побутового педагогічного середовища (сім'я, гурт, громада). Народна педагогіка чітко визначилась і щодо чинників виховання здорового способу життя молоді: біологічні (спадковість, природні задатки), соціальні (стан взаємин у родині, розпорядок повсякденного життя, побутові умови, усталені звичаї і традиції, житлові умови тощо), релігійно-світоглядні. Таке розуміння того, чому і як людина є здоровою або нездоровою, передбачало пошукову активність народних вихователів у напрямі доцільної корекції тих передумов формування здорової особистості, що мали „умовно-пасивний характер (це, насамперед, біогенетичні залежності і релігійно-фаталістичні передбачення)” [12, с. 29] та орієнтувало їх на методичну розробку різноаспектних шляхів процесу виховання здорового способу життя.

Аналіз етнографічних досліджень дає підстави говорити, що для українського народу характерне було ступеневе виховання здорового способу життя, адже кожна вікова група потребує особливого догляду, виховання. Різниця між ступенями полягала як в організаційних формах, так і в засобах і методах виховання здорового способу життя.

Означене виховання починалося ще з перших днів життя дитини, коли з моменту дії на неї колискової пісні спостерігаємо „психотерапевтичний ефект” впливу цього фольклорного жанру, який „заспокоює, дає позитивні емоції,

оберігає від хвороб” [6, с. 317]. Такий вплив народних колискових пісень зумовлений тим, що вони створені українцями у досить рідкісному для музичних творів розмірі, який співпадає з метроритмом, що супроводжує життя дитини, яка перебуває в лоні матері й слухає биття серцець: свого та материнського. Отже, можемо говорити про те, що народна педагогіка засобами колискової пісні створює для дитини найбільш природні умови для стабілізації нервової системи та заспокоєння при засинанні. Колискові пісні „викликають у немовляти радість буття, пробуджують позитивні емоції, стимулюють мовний розвиток дитини” [11, с. 251].

Серед засобів прилучення до здорового способу життя дітей дошкільного віку, поширеними були пісні і забави (пестушки, потішки, забавлянки-пісеньки, жартівливі віршики й пісні, „заклички”, примовки, ігрові приспівки, пісні-примовлянки), які сприяли розвитку у дітей рухових якостей, почуття ритму, привчали малят виконувати прості ігрові і танцювальні рухи під мелодію пісні (переступати з ноги на ногу, притупувати ніжкою, повертати долоньки тощо) [11, с. 213].

Широко представлені в народній педагогіці різноманітні ігри на розвиток у дітей ручних вмінь та вправлянь окремих частин тіла, вправи для нормального фізичного розвитку малюків, які забезпечували прискорений розвиток рук, долонь, пальців, розвиток м’язів ніг і тулуба, зміцнення скелетної структури, ігри з елементами масажу („Сорока-ворона”, „Дибки-дибки”, „Печу, печу хлібець”, „Тушки-потягушки”) [18, с. 31].

Основним методом виховання дітей цього віку був, безперечно, ігровий метод. Різноманітні традиційні народні ігри справляли комплексний вплив на особистість, адже, окрім виразного спрямування на фізичний розвиток, у них містився ще потужний пізнавальний та емоційний заряд, оскільки в таких іграх фізичні рухи виконувалися, як правило, під епічно-пісенний супровід, а за змістом вони дуже правдоподібно відтворювали окремі трудові процеси [18, с.31]. Емпірично програмуючи реалізацію поліаспектних виховних завдань засобами гри, народна педагогіка правильно зорієнтувалась у тому, що в

дитячому чи в підлітковому віці будь-які зібрання дітей супроводжуються більш чи менш вираженою ігровою діяльністю, оскільки повправлялись у подоланні перешкод, лазанні по деревах, бігу навздогін, метанні каміння, палиць на відстань і в ціль тощо можна будь-де: на подвір'ї, на вулиці, в полі, у лісі, на річці [13, с. 50].

Окрім безпосереднього розвиваючого впливу на дитину, різноманітні ігрові засоби водночас не створювали загрози для життя і здоров'я дитини, оскільки, навчали способів уникнення дітьми втоми та небезпеки для їхнього життя і здоров'я [4]. Прикладом цього слугують, наприклад, мовчалки, до яких „вдаються діти після бурхливих ігор для заспокоєння та відпочинку” [11, с. 265].

Для виховання здорового способу життя дітей, старших семи років і підлітків характерним було поєднання ігор, доступної для них праці (випасання худоби, допомога по господарству) та практичним застосуванням знань, отриманих у сім'ї. Так, живучи серед природи, діти-пастухи прилучалися до основ народної медицини: спостерігали за рослинами, вживали плоди харчових рослин (бруньки верби, суниці, цвіт білої акації, ягоди шовковиці, чорного пасльону, плоди ожини, глоду, шипшини), мед, висмоктуючи його з квітів, „глей” (сік, який витікає з-під кори вишень тощо), соки деяких дерев, незріле м'яке насіння лілей та кореневище з маківки, вчилися пізнавати та при потребі користуватися лікарськими рослинами (якщо болів живіт, то шукали дикий часник, що росте на лузі поміж травною, до ранки прикладали листочки заячої капусти, подорожника, порошок із сухого деревію тощо [3, с. 109-118]).

Окрім того, проводячи тривалий час далеко від домівки, діти вправлялися в уміннях і навичках безпечної для здоров'я поведінки – тікали далеко від дерев, на галявини, щоб громом не вбило, будували курені для захисту від дощів, розкладали вогнище „з сухих кизяків та трухлявих старих корчів” „для захисту проти надокучливої комашні” [3, с. 120-121] т. ін.

У контексті нашого питання слід зазначити, що уже в цьому віці різними засобами і прийомами народна педагогіка привчала кожну дитину будувати

міжособистісні взаємини, не впадати в амбіцію, розуміти гумор і жарти, що позитивно впливало на розвиток соціального та психічного здоров'я. Так, різні словесні дотепи, кепкування, дражнилки, які, з погляду народної педагогіки, хоч і мають „суперечливий характер”, все ж допомагають дитині відчувати суть міжособистісних взаємин, набути вміння відстоювати свою гідність, усувати непорозуміння, бути стриманою, вміти попросити пробачення, помиритися, не ображатися на критику, не бути злопам'ятним. На випадок розв'язання конфліктів для дітей-підлітків народна педагогіка мала такий вид дитячої словесної творчості як мирилки [11, с. 271].

Надаючи важливого значення збереженню здоров'я в усіх його аспектах, розуміючи, що „Веселий сміх – здоров'я” [16, с. 154], народна педагогіка змалечку виробляла у дітей вміння керувати своїм настроєм, вселяла оптимізм і принаду до активного життя („Не потурай журбі: вона тебе ножем під серце, а ти їй під ніс перцю” [17, с. 114], „Дай боже жартувати, аби не плакати” [16, с. 178]), різноманітними формами і засобами генерувала позитивні емоції, веселість, бадьорість духу. Неперевершеним жанром дитячого фольклору у цьому контексті є так звані небилиці, або нісенітниця, парадоксальний зміст яких був зрозумілим уже для дітей трьох-чотирьох років і викликав у них здоровий сміх [6, с. 319]. Ці та інші засоби української етнопедагогіки виконували здоров'яформуючу функцію, оскільки достеменно відомо, що енергійний сміх „посилює кровообіг, зміцнює м'язи живота, прискорює серцевий ритм, знижує кров'яний тиск і допомагає легеням позбутися застою повітря”, „сприятливо впливає на імунну й ендокринну систему” [10, с. 48].

Слушною є думка Г.Лозко про те, що „народ без добротворчої моралі нещасний і хворий” [6, с. 7]. Вивчення народнопедагогічного досвіду українців дають підстави стверджувати, що духовно-моральні уявлення та переконання дитини, які є передумовою її здоров'я, починали формувати з раннього віку, власне, з того часу, як вона спроможна вже була виділити себе із навколишнього світу. Порівняння-антоніми типу „добрий-поганий”,

„шляхетний-убогий” тощо, супроводжували первісний процес пізнання дитиною повсякденного життя через сентенції-наставляння членів родини або ж „константні оцінки ними дій і поведінки персонажів доступних для дитячого сприйняття віршиків, лічилок, казок і т.ін.”. Згодом, коли розширювалися можливості дитини щодо розуміння морального й аморального, вона вже усвідомлювала філософію людської етики через прислів'я, приказки, усталене в українців пошанування батьків, родичів, старших людей, через поважливе ставлення до праці, до природи. Потужним виховним чинником було те, що індивідуальна позиція кожного вихованця „негласно зіставлялася” ним самим і всіма, хто його оточував, „з тими поглядами та нормами, які неписаними законами культивувались у суспільстві” [13, с. 39].

Змалечку дітей вчили: „Коли люди до тебе добрі, то ти будь ще добрішим”, „Правдою весь світ зійдеш, а неправдою ані до порога”, „Хто раз збреше, другий раз не вірять”, „Краденим добром не забагатієш” [17, с. 107-135].

У золотій скарбниці усної народної творчості, що репрезентує оздоровчі виховні впливи, належне місце відведено народною педагогікою казкам, які виявляючи світогляд наших предків [6, с. 158], „закладали в людині ... коди поведінки” [3, с. 436], зокрема й здоров'язберігаючої. Споконвіку народ плекав і передавав нащадкам дивовижні мрії про фізичну досконалість українців, про непереможність добра, правди, про щасливе життя і благополуччя; у більшості українських казок перемога дістається завжди тому, хто уособлює народний фізичний, етичний та естетичний ідеал: силу, мужність, працьовитість, доброту, розум, вірність, красу, кмітливість, моральну стійкість, добропорядність [15, с.8-10].

Упродовж багатомісячної історії народ створив чимало загадок, зміст яких був дотичним до питань виховання здорового способу життя: про будову та особливості людського організму („Солоне, а не сіль, біжить, а не річка, блищить, а не золото, коли б угадати та менш його знати. Сльози” [16, с. 154]), про залежність стану здоров'я від позитивних і негативних впливів природних

чинників („Сопе, хропе, часом чхає, сюди-туди зазирає, на морозі замерзає, бо одежини не має. Ніс” [16, с. 153]), про явища природи, які можуть спричинити небезпеку для людини („Стоїть дід над дашками, швирия в бабу галушками. Град” [16, с. 142]), про традиційні народно-побутові засоби, які сприяють оздоровленню („Я морозу не боюся, а хто змерзне – я сміюся, бабу гріє не кожух, а веселий, теплий дух. Піч” [16, с. 157]) ін.

Окрім конкретного здоров’явиховуючого змістового наповнення, загадки мають опосередкований вплив на зміцнення здоров’я, оскільки, несучи в собі елемент гри, вони збуджують уяву, розвивають пам’ять, художнє мислення, кмітливість, дотепність [16, с. 5], спонукають до різноманітних розумових операцій (аналізу, синтезу, індукції і дедукції, порівняння), вчать логічно обґрунтовувати свої міркування, виробляють уважність, спостережливість, загалом сприяють розвитку психічного здоров’я дитини.

Однозначним підтвердженням того, що культивування здорового способу життя в українців було своєрідним законом, виявляється у різноманітності термінів, які називають людей, що відзначалися силою та міцною будовою: „здоровило”, „здоровко”, „здоровуля”, „здоров’яга”, „здоров’як”, „здоров’ячка” [9, с. 547-548] та образних порівнянь: „Здорова, як вода”, „Здоровий, як велетень”, „Здоровий, як дуб” [11, с. 204], „Прездоровий, як дубовий пеньок” [17, с. 173].

У численних афористичних висловлюваннях, поговірках, прислів’ях, приказках, просто крилатих виразах постійно акцентувалася думка про здоров’я як найбільшу особисту і суспільну цінність: „Світ великий, було б здоров’я”, „Найбільше багатство – здоров’я” [17, с. 154], „Найбільше щастя у житті – здоров’я” [16, с. 20]. Вони прямо наголошують на цінності здоров’я („Нема щастя без здоров’я”, „Коли немає сили, то й світ не милий”, „Доки здоров’я служить, то чоловік не тужить” [17, с. 154], та пропагують норми безпечної для здоров’я поведінки, які носять застережливий характер: „Не знаєш броду, не лізь у воду”. У кожному з подібних народних афоризмів „прихований глибокий філософський зміст” [19, с. 9]. У прислів’ях і приказках не тільки втілені

основні ідеї щодо цінності здоров'я, а й закладена сама програма навчання та виховання здорового способу життя. Окрім того, вони значною мірою й реалізують цю програму, крилато й лаконічно, загальнодоступно несуть інформацію з народної медицини і гігієни („Веселий сміх – здоров'я”, „Здоров'я виходить пудами, а входить золотниками”, „Пар кісток не ломить”) [11, с. 274].

Дуже близько до прислів'їв і приказок стоять народні заповіді, сентенції, правила, заборони, застереження, мудрі обмеження, які лаконічно, в імперативній формі підносять суть істин щодо здорового способу життя, які треба пам'ятати й керуватися ними в житті – „Не розхитуй човна, бо вивернешся”, „Як ми людям, так люди й нам”, „Не кидай живого”, „Бережи честь змолоду” [17, с. 99-100].

Свої особливості мало прилучення до оздоровчої поведінки і життєдіяльності молоді. З одного боку, вона вже була причетна до серйозної роботи по господарству, що передбачало і спонукало молодих людей дбати про свій фізичний розвиток. А з іншого – протягом року молоді люди збиралася на „вулицях” [3, с. 51], „вечорницях” та „досвітках”, де вони багато часу вишивали, пряли, шили („бо ж на вечорницях бути без діла не годиться” [2, с. 56]), шуткували, сміялися, співали, танцювали. Серед парубків популярними також були змагальні вправи та різновиди боротьби, рухові ігри і забави, а серед дівчат – ігри та забави, в яких учасниці проявляли свою творчість і кмітливість.

Мінливість змісту виховання здорового способу життя української молоді обумовлювалась не лише віком, а й аграрним календарем, що визначав увесь хід життєдіяльності людини, коли відповідно до річного циклу сільськогосподарських робіт згідно із змінюваністю пір року передбачалось щорічне повторювання з дітьми основних комплексів дій, вправ, правил, норм поведінки щодо розвитку зміцнення здоров'я в усіх його аспектах.

Відзначимо, що всі форми, методи і засоби народної педагогіки щодо здоров'явиховання були органічно вплетеними в цілісну структуру як

побутових, так і релігійних свят з їх світоглядно-філософською сутністю, яка полягала у синхронності життя людини з вібраціями космосу. Оскільки синкретичність народного і релігійного календарів, яка склалася на майже довершеному рівні, ввібрала в себе як найважливішу ознаку – циклічність життеустрою, чергування буденної праці з періодами загальних веселощів, то всі свята, приурочені до річних фаз небесних світил, насамперед були покликані „гармонізувати тіло й душу людини з божественними космічними ритмами природи”, приносити відчуття радості, щастя [6, с. 178-179], утверджувати культ здоров'я, ініціюючи здоровий спосіб життя.

В аспекті здоров'язберігаючого виховання завдяки народно-релігійному календареві:

- акцентувалась увага молоді на природних закономірностях як визначальних для збереження і зміцнення здоров'я;
- відбувалося включення кожної особистості у природні ритми життєдіяльності, які передбачали оздоровчий вплив на організм людини;
- здійснювалося раціональне коригування життя і господарської діяльності кожного індивіда згідно із законами природи, що уможлиблювало розумне чергування праці і відпочинку;
- забезпечувались послідовність, наступність і безперервність виховних впливів щодо здоров'явиховання.

На святах „бадьорості духу, здоров'я, ..., радості, оптимізму і бажання спілкуватися з людьми ...” [14, с. 27] можна було разом із вправлянням своєї фізичної підготовленості в різноманітних іграх, забавах задовольнити і духовні потреби, відчути духовне піднесення, без якого „людина стає духовною калікою” [6, с. 178]. Йдеться про естетотерапевтичний, стабілізуючий, гармонізуючий потенціал впливу на людину фольклорної складової української етнокультури [1; 8; 11]. Л.Назарова, авторка „Фольклорної арттерапії”, відзначає, що пісенний фольклор являє собою унікальний приклад цілісного світобачення та світовідчуття, які приймаються душею й зцілюють людину,

забезпечують й зберігають її цілісність [7, с. 9]. Традиційний спів народної пісні „позитивно впливає на психіку людини” [5, с. 50].

Яскравим прикладом естетотерапевтичної дії народної пісні є численні гаївки і веснянки, в яких головними є „ритм і танці, що мають своїм завданням підняти настрій, розбудити енергію і передати її навколишньому світові” [2, с. 304-305], хороводи, щедрівки, колядки тощо, якими наповнені різноманітні свята і обряди українців. Увесь цей арсенал засобів народного виховання, що супроводжувався колоритними імітуваннями, пантомімікою, відповідними рухами з пісенним фоном, прямо і опосередковано сприяв оздоровленню людей, формував позитивну мотивацію щодо здорового способу життя, оскільки створював в усіх „святковий настрій, відчуття доброти”, викликав „приплив енергії, одухотворюючи кожную чутливу душу” [8, с. 25-27]. У народі казали: „Як заспівають, мов тебе на крила підіймають” [17, с. 175]. Отже, дійства й обряди, пов’язані із святкуваннями релігійного та побутового характеру, можна розглядати як чудову школу для збагачення своїх знань, вмінь і навичок як у плані фізичної досконалості, так і в плані морального та духовного розвитку, загалом, як школу виховання здорового способу життя.

Історико-педагогічний аналіз оздоровчо-спрямованого змісту усної народної творчості в педагогічному аспекті свідчить про те, що рідна мова і фольклор були одним з головних засобів виховання здорового способу життя, завдяки якому відбувалося фіксування педагогічного ідеалу народу, акумуляція та передача наступним поколінням через словесні методи виховання соціального досвіду етносу щодо цінності здоров’я та необхідності його збереження.

Фольклор постійно виконував адаптативну, пізнавальну, виховну та регулятивну функції по відношенню до дітей, впливав на формування світогляду молоді, її поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій щодо здорового способу життя в усіх його проявах.

Висновок. Могутнім чинником збереження і плекання здоров’я підрастаючого покоління виступала народна педагогіка, яка використовувала

безліч прийомів і методів прилучення дітей до здорового способу життя відповідно до національних традицій. Тисячолітній досвід дав можливість відібрати найкращі засоби впливу на особистість з метою формування світогляду, спрямованого на збереження життя і здоров'я як найбільших цінностей людини, активну мотивацію щодо зміцнення здоров'я та дотримання норм безпечної поведінки, прагнення жити у гармонії з природою.

Одними з головних методів і прийомів впливу батьків і громади на свідомість і поведінку дітей в напрямку дотримання норм здорового способу життя і правил безпечної для здоров'я поведінки були, зокрема, переконання, роз'яснення моральних норм та правил поведінки, власний приклад, розумні вимоги, контроль поведінки, заборона негативних дій та вчинків, заохочення позитивної поведінки засобами фольклору тощо.

Усі стосунки в контексті здоров'явиховання будувалися на тісних взаєминах нероздільності поколінь. Через досвід, авторитет старших вироблявся стиль поведінки, спрямований на збереження і зміцнення свого здоров'я і здоров'я оточуючих, формувалась дитяча й молодіжна етика стосунків, яка передбачала здоровий спосіб життя.

Народнопедагогічні знання щодо здоров'язбереження – це складна і багатогранна сфера етнологічної науки, яка потребує подальшого теоретичного опрацювання в напрямі виявлення унікальних етнічних компонентів та порівняння зі здобутками у цій царині інших народів. Нагромаджені багатьма поколіннями українського народу традиційні знання у царині виховання здорового способу життя є безцінним колективним досвідом, що засвідчує його високий інтелект, духовність та є унікальним внеском до скарбниці вітчизняної та світової культури, науки, який і сьогодні не втрачає своєї значущості.

Список літератури:

1. Ващенко Г.І. Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. – Полтава: полтавський вісник, 1999. – Т.1. – 191 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. – К.: Оберіг, 1991. – Т.1. – 456 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. – К.: Оберіг, 1991. – Т.2. – 448 с.

4. Довженюк Г.В. Український дитячий фольклор: віршовані жанри. – К.: Веселка, 1981. – 484с.
5. Коротя-Ковальська В. Народня пісня і здоров'я // Початкова школа. – 1997. - №12. – С.50-52.
6. Лозко Г.С. Українське народознавство. – К.: Зодіак – ЕКО, 1995. – 368 с.
7. Назарова Л.Д. Фольклорная арт-терапия. – СПб., 2002.
8. Скуратівський В.Т. Місяцелік: Укр. нар. календар. – К.: Мистецтво, 1992. – 208 с.
9. Словник української мови: В 11-ти т. – Т.3 / За ред. І.К.Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – 744 с.
10. Старовойтенко Н. Серйозно про дитячий сміх // Початкова школа. – 1997. - №6. – С.48-49.
11. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.: Рад.шк., 1985. – 312 с.
12. Струманський В.П. Народно-побутові уявлення українців про становлення й розвиток особистості // Рідна школа. – 1994. - №9. – С.28-30.
13. Струманський В. Педагогіка народно-побутового життя української людяності // Рідна школа. – 1996. – С.31-50.
14. Товстуха Є. Українська народна медицина. – К.: Рось, 1994. – 350 с.
15. Українські народні казки: Для мол. та серед. шк. віку / Передм. М.К.Дмитренка; Упоряд. О.С.Яремійчук. – К.: Веселка, 1989. – 412 с.
16. Українські прислів'я, приказки та загадки / Упоряд. та передм. Н.В.Сойко. – К.: Школа, 2005. -176 с. – (Хрестоматія школяра).
17. Усі крилаті вислови, прислів'я, приказки, загадки / Укладач Н.В.Курганова. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 320 с.
18. Цьось А., Кліш І. Традиції родинного фізичного виховання в Україні // Рідна школі. – 2001. – липень. – С.29-32.
19. Як використовувати народознавство в школі / За ред. чл.- кор. АПН України, проф. Скульського Р.П. – Івано-Франківськ, 2000. – 374 с.

SUMMARY

Slyvka Larisa

Ethnopedagogical vector of upbringing of children's and youth's healthy way of life.

Main methods, forms and means of national pedagogy concerning the upbringing of children's and youth's healthy way of life are revealed in this article.